

Diyora KAMOLDINOVA,
Andijon davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi
E-mail: Kamoldinovadiyora@mail.ru

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dotsent, B.Parmonov taqrizi asosida

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE ACTIVITY OF A PSYCHOLOGIST OF A PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATION IN THE PROCESS OF CREATING A DEVELOPING GAME ENVIRONMENT

Annotation

The article explores the peculiarities of the psychological aspects of the activity of a psychologist of a preschool educational organization in the process of creating a developing game environment. methods and tools that can be used in the process of psychological support for the process of creating a developing game environment of a psychologist of a preschool educational organization have been researched and effective recommendations are presented.

Key words: Social situation, game environment, determination of the manifestation of the level of tolerance, specifics of the age period, parent and preschool organization.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПСИХОЛОГА ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ В ПРОЦЕССЕ СОЗДАНИЯ РАЗВИВАЮЩЕЙ ИГРОВОЙ СРЕДЫ

Аннотация

В статье рассмотрены особенности психологических аспектов деятельности психолога ДООУ в процессе создания развивающей игровой среды. исследованы методы и средства психолога дошкольной образовательной организации, которые могут быть использованы в процессе психологического сопровождения процесса создания развивающей игровой среды, приведены эффективные рекомендации.

Ключевые слова: Социальная ситуация, игровая среда, определение проявления уровня толерантности, особенности возрастного периода, родительская и дошкольная организация.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI PSIXOLOGINING RIVOJLANTIRUVCHI O'YIN MUHITINI YARATISH JARAYONIDAGI FAOLIYATINI PSIXOLOGIK JIHATLARI

Annotatsiya

Maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti psixologining rivojlantiruvchi o'yin muhitini yaratish jarayonidagi faoliyatining psixologik jihatlarining o'ziga xos xususiyatlari o'rganilgan. maktabgacha ta'lim tashkiloti psixologining rivojlantiruvchi o'yin muhitini yaratish jarayonini psixologik qo'llab-quvvatlash jarayonida qo'llanilishi mumkin bo'lgan usul va vositalari tadqiq qilingan va samarali tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy vaziyat, o'yin muhiti, bardoshlilik darajasining namoyon bo'lishini aniqlash, yosh davrining o'ziga xos xususiyatlari, ota-ona va maktabgacha ta'lim tashkiloti.

Kirish. Respublikamizda so'nggi yillarda ta'lim sohasida ham o'ziga xos islohotlar olib borilmoqda. Yangi O'zbekistonning (2022 – 2026-yillarga mo'ljallangan) taraqqiyot strategiyasi[1] hamda O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasining 38-maqsadi "Maktabgacha ta'limdagi qamrov darajasini bosqichma-bosqich oshirish", 39-maqsadi "Maktabgacha ta'lim tizimida ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish"ga oid belgilangan vazifalar asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning har tomonlama intellektual salohiyati, emotsional holatlarining rivojlanishi uchun yaratilgan shart-sharoitlarni tubdan yaxshilashga alohida e'tibor qaratilganligi, jamiyatimiz a'zolari bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarga oid masalalarni ilmiy o'rganishga zarur asos bo'la oladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni, 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Qarori, O'zbekiston Respublikasining 201- yil 16-dekabrda O'RQ-595-son "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni va boshqa me'yoriy hujjatlar doirasida belgilangan keng ko'lamli strategik chora-tadbirlarni amalga oshirishda mazkur dissertatsiya ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Maktabgacha yosh davri psixik xususiyatlarining o'ziga xos shakllanish muammosiga doir respublikamiz psixolog olimlaridan F.A.Akramova, Sh.Bekova, Sh.A.Do'stmuxammedova, Z.T.Nishanova, M.Norbosheva, A.R.Rasulova, I.Raximova, M.Taydjanova va boshqalar o'z ilmiy tadqiqotlarida maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlari, bilish jarayonlari, psixologik muammolarining psixodiagnostikasi, korreksiyasi va korreksion rivojlantiruvchi ishlarni samarali tashkil etishning psixologik jihatlarining nazariy va amaliy tomondan ilmiy tadqiq etishgan.

Mustaqil davlat hamdo'stligi mamlakatlari psixolog olimlaridan B.G.Ananyev, Yu.M.Antanyan, L.S.Vigotskiy, P.Ya.Galperin, V.I.Garbuzov, I.V.Dubrovina, A.I.Zaxarov, A.N.Leontev, M.I.Lisina, G.M.Kodjaspirova, R.S.Nemov, L.F.Obuxova, A.M.Prixojan, A.S.Spivakovskaya, D.B.Elkonin va boshqalar ilmiy tadqiqotlarida shaxsning yoshga doir psixologik xususiyatlarini aniqlash, ruhiy o'zgarishlar sabab va oqibatlarini borasida ilmiy izlanishlar olib borganlar.

Xorij tadqiqotchilaridan V.Amen, L.A.Venger, Jo.Godfrua, M.Dorki, G.Eberleyn, J.A.Kelli, K.Levin, K.Rojers, B.Skinner, G.Sallivan, Ch.D.Spil'berger, S.S.Tomkins, R.Tamml, Z.Freyd, E.Fromm, Yu.L.Xanina va boshqalar tomonidan bolaning psixologik rivojlanishi asoslari ilmiy tadqiq etilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining har biri o'z faoliyatini ota-onalarning ijtimoiy buyurtmasiga tobora ko'proq bo'sundirib, muayyan ta'lim va tarbiyaviy vazifalarni hal qiladi. Bolalarning umumiy rivojlanish darajasini oshirish, ularda ma'lum qobiliyatlarini rivojlantirish, ularni muayyan maktabda o'qishga tayyorlash istegi. Kelajakda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida xilma-xillik tidentsiyasi kuchayadi, deb hisoblash uchun asos bor. Bu, shuningdek, hozirgi davrga xos bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish va tarbiyalash sharoitlarining o'zgarishi bilan bog'liq. L.S. Vigotskiy maktabgacha yosh davridagi bola ruhiy rivojlanishi psixologiyasi, bola shaxsi xususiyatlari, psixologik xizmat, xususan maktabgacha ta'lim tizimida psixolog faoliyatida bolalar bilan ishlashda psixodiagnostika va psixokorreksiya faoliyatini olib borish borasida qator ilmiy g'oyalarni ilgari surgan. U yoshga bog'liq xususiyatlarni eng tipik deb belgilagan va u bir yoki boshqa yoshdagi bolalar rivojlanishining umumiy yo'nalishini ko'rsatib o'tgan [2]. SHuningdek, bola shaxsiyatining shakllanishi uning faol faoliyatida sodir bo'ladigan holatlar va unda yetakchi faoliyatning ahamiyati boshqa bir qator olimlar isklarida ham ko'rsatilgan. Har bir yosh bosqichida yetakchi faoliyat - bu

shaxsiyatdagi asosiy o'zgarishlarni belgilaydigan ma'lum bir faoliyat turidir. Bular muloqot, o'yin, o'qish, mehnat.

Yetakchi faoliyat tushunchasida nazariy qoidalarga ko'ra A. A. Bodalev, B. F. Lovomov, A. M. Matyushkinlar ontogenetik rivojlanish davrlari mavjud, bu davrda tana atrofdagi voqealarning ba'zi ta'sirlariga sezgir bo'ladi va bunday davrlar sezitiv deb atalishini ta'kidlab o'tganlar [3].

Bu borada, I.V.Dubrovina, X.Y. Liymets, YU.L.Sierdlarning ko'p yillik tadqiqotlari natijasi o'laroq, ta'lim tizimida psixologik xizmatning joriy etilishi bu boradagi mustaqil davlatlar hamdo'stligi mamlakatlarida qo'yilgan ilk qadam ekanligini alohida qayd etish mumkin.

G.G.Kravsov va E.E.Kravsovalar bolalarning maktab ta'limiga psixologik tayyorgarligi o'quv faoliyatining asosiy shartlari va asoslarini shakllantirish holatidan ko'rib chiqqanlar. Ular bu jarayonning murakkab mohiyatini ta'kidlash [4], bilan birga, bunday tayyorgarlikning tuzilishi bolalarning umumiy psixik rivojlanishini emotsional va intellektual sohalarga ajratishdan iborat emasligini ta'kidlaydilar. Tadqiqotchilar bola va atrofdagi olam o'rtasidagi munosabatlarning rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan maktabga psixologik tayyorlik ko'rsatkichlarini ta'kidlab, turli xil munosabatlar turlarini ko'rib chiqqanlar. Bu yerda psixologik tayyorgarlikning asosiy jihatlari 3 yo'nalishda, ya'ni: kattalarga, tengdoshlariga va o'ziga nisbatan munosabatda ifodalanadi.

Bolalar va kattalar, bolani maktabga tayyorgarligining boshlanishini tavsiflovchi eng muhim o'zgarishlarga muvofiq muloqot qiladilar. Bu ma'lum darajada erkinlikning rivojlanishini anglatishi ham mumkin. Biroq, ularning o'ziga xos xususiyatlari bolalarning xulq-atvori va harakatlarini mavjud vaziyatga emas, balki butun tarkibga, shu jumladan kontekstga asoslangan holda ma'lum qoidalar va me'yorlarga bo'ysundirish, kattalar o'rni va savollarning an'anaviy ma'nosini tushinishda deb biladilar. Bunday xususiyatlar umumlashtirilib, bolalardan o'quv vazifasini qabul qilish talab qilinadi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti psixologi o'z ishida psixodiagnostikadan foydalanar ekan, bola shaxsi haqida, shaxslararo munosabatlar haqida xulosaga kelish va tavsiyalar ishlab chiqishda hozirgi zamon psixologiyasi, psixodiagnostikasi ilg'or yutuqlaridan o'rinni foydalanishi lozim.

Psixologiya fanlari doktori, akademik A.A.Rean psixodiagnostika haqida yozar ekan: "Hayotda odamlar boshqa shaxsni baholashda, uni, u haqda o'zi "oldindan tayyorlab qo'yg'an" "eskiz"ig

SHahar xududlaridagi MTT tarbiyalanuvchilari n=94		Qishloq hududlaridagi MTT tarbiyalanuvchilari n=86	
To'la shakl-langan (% da)	Sust shakl-langan (% da)	To'la shakl-langan (% da)	Sust shakl-langan (% da)
64,9	35,1	55,8	44,2

1-jadval

Vengerning metodikasi bo'yicha maktabga motivatsion tayyorgarlik ko'rsatkichlari (n=180)

Test natijalari ko'ra guruhlarda mos ravishda 64,9% (shahar) va 55,8% (qishloq) tarbiyalanuvchilarda motivatsiya to'la shakllanganligi aniqlandi. Bunda tarbiyalanuvchilar savolnomada keltirilgan savollardan 5tadan ko'piga to'g'ri javob bergan. Motivatsiya sust shakllanganlar ko'rsatkichi mos ravishda respondentlarning 35,1(shahar) % va 44,2 % (qishloq) miqdorida maktab haqidagi fikrlarida noaniqliklar namoyon bo'lgan. Bu esa, ular 2 - jadval

Kern-Yirasek testi bo'yicha maktabga yetuklik darajasi ko'rsatkichlari (%larda) (n=180)

Topshiriq-lar t/r	Tajriba guruhi						Nazorat guruhi						Statis-tik ahamiyat
	SHahar xu-dudlaridagi MTT tarbiya-lanuvchilari n=52			Qishloq hu-dudlaridagi MTT tarbiya-lanuvchilari n=46			SHahar xu-dudlaridagi MTT tarbiya-lanuvchilari n=42			Qishloq hu-dudlaridagi MTT tarbiya-lanuvchilari n=40			
	Yuqori	O'rt	Past	Yuqori	O'rt	Past	Yuqori	O'rt	Past	Yuqori	O'rt	Past	
1-topshiriq	38,1	59,5	2,4	37,5	62,5	-	36,5	59,6	3,9	30,4	63,1	6,5	-0,18**
2-topshiriq	35,7	61,9	2,4	35,0	62,5	2,5	30,8	63,5	5,8	26,1	67,4	6,5	0,02
3-topshiriq	40,5	59,5	-	42,5	55,0	2,5	40,4	59,6	-	41,3	54,3	3,4	-0,04
Jami o'rtacha	38,1	60,3	1,6	38,3	60,0	1,7	35,9	60,9	3,2	32,6	61,6	5,5	

Izoh: Ko'rsatkichlar, Kern-Yirasekning "Bolani maktabga yetuklik darajasini aniqlash" metodikasi orqali olindi.

Tajriba guruhida bo'lgan tarbiyalanuvchilarda yuqori ko'rsatkich 38,1% (shahar), 38,3% (qishloq) ya'ni bu sinlunuvchilar testning rasmlig qismiga qo'yilgan barcha talablarni bajardi, ularning

a moslashtiradi, psixodiagnostika esa shu eskizlarga aniqlik kiritadi [5], - deb ta'kidlaganidek, MTT amaliyotchi psixologi o'z faoliyatida aniqlikka ko'proq rioya qilishi, shaxsni baholashda "eskiz" larning, stereotiplarning ustuvor bo'lishiga yo'l qo'ymasligi kerak.

Maktabgacha yosh davridagi bolalarning individual-psixologik xususiyatlari, bu yosh davridagi bolalarning shaxsiy ehtiyojlari psixologiyasi borasida M.YU. Burikina [6], maktabgacha ta'lim muassasalaridagi psixologik xizmatning nazariy asoslari bo'yicha T.I.Chirkova [7], maktabgacha yosh davri bolasida tolerantlik xissini shakllantirishda psixologning kasbiy faoliyatiga oid, A.S.Sirotyuk [8], o'yin muhitini korreksion - rivojlantirish borasida maktabgacha ta'lim tashkiloti psixologining faoliyati mavzusida S.V.Mixaylova [9] va boshqalar ilmiy tadqiqot ishlarini olib borganlar.

Tahlil va natijalar. Maktabgacha ta'lim muassasasi psixologining diagnostik va korreksion faoliyati va bolalarni maktabga tayyorlik darajasini chuqurroq, ob'ektiv ravishda tadqiq etish uchun izchillik bilan quyidagi psixologik metodlardan foydalanishni maqsadga muvofiq deb bildik.

1.L.A.Vengerning "Bolalarni maktabga motivatsion tayyorgarligini aniqlash" testi.

2. Kern - Yirasekning "Bolani maktabga tayyorlik darajasini aniqlashga mo'ljallangan" testi va savolnomasi

3. Oilada ota - onalarning ota - onalik roliga nisbatan ustanovkasi va munosabatlarini o'rganishga mo'ljallangan psixodiagnostik vositalardan biri PARI (Parental attitude research instrument) metodikasi

4. Onalarning farzandi bilan bo'ladigan munosabatlaridagi ijtimoiy roli munosabatlarini o'rganishga mo'ljallangan "Siz va farzandlaringiz" testi

Tadqiqot uchun avval psixologning diagnostik faoliyatini ko'rib chiqish uchun bolalarning maktabga motivatsion tayyorlik darajasini aniqlash maqsadida maktabgacha ta'lim muassasasi psixologi tomonidan tarbiyalanuvchilarda A.L.Vengerning "Motivatsion tayyorgarlik" testi o'tkazildi. Psixolog diagnostik faoliyati davomida bolalarning maktabga motivatsion tayyorgarlik darajasini aniqladi va quyidagi natijaga erishdi. (1-jadval).

bilan maktabga motivatsion tayyorgarlikni shakllantirish bo'yicha ish olib borish lozimligini bildiradi.

Kern-Yirasek testi orqali bolalarni maktabga tayyorlik darajalari aniqlandi. Bu metodika, bola rivojlanishining intellektual darajasini aniqlash, maktabda o'qishga tayyorligini baholash imkonini ham beradi.

yosh meyoridan bir oz past ekanligini bildiradi. Rivojlanganlik darajasi past bo'lgan sinaluvchilar – 1,6% (shahar) va 1,7% (qishloq)ni tashkil etgan. Bu sinaluvchilar rasmni tushunarsiz holatda chizganlar. Nazorat guruhida esa tarbiyalanuvchilarning 35,9% (shahar) va 32,6% (qishloq) i yuqori ko'rsatkich, 60,9% (shahar) va 61,6% (qishloq) i o'rta ko'rsatkich, 3,2% (shahar) va 5,5 % (qishloq) past ko'rsatkichni tashkil etdi.

3 – jadval

Kern – Yirasekning savolnomasi bo'yicha bolalarni maktabga psixologik tayyorlik ko'rsatkichlari (n=180)

Intellekt darajasi ko'rsatkichlari	SHahar xududlaridagi MTT tarbiyalanuvchilari n=94	Qishloq hududlaridagi MTT tarbiyalanuvchilari n=86
Yuqori ko'rsatkich	36,5	34,8
O'rtachadan yuqori ko'rsatkich	25,5	24,1
O'rtacha ko'rsatkich	36,5	34,8
O'rtachadan past ko'rsatkich	3,5	4,4
Past ko'rsatkich	-	-

Dissertatsiya ishining ushbu bobi va paragraflarida sharhlab o'tilgan psixolog olimlar g'oyalari, taklif mulohazalari asosida taklif etilgan materialarning ilmiy asoslanganlik jihatlari ko'rsatib berilgan. Unga ko'ra olib borilgan tajriba ishlari yoritib o'tilgan.

Xulosa va takliflar. 1. Aytilganlarni umumlashtirib, shuni ta'kidlaymizki, bola psixikasining mukammal rivojlanishini amalga oshirish, bir tomondan, umumiy ijtimoiy farovonlikka, atrofdagi kattalarning uning rivojlanishiga e'tiboriga bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan pedagogik jihatdan mos ta'sirni tashkil etishga bog'liq hisoblanadi.

2. Psixokorreksion va rivojlanish jarayonida yetakchi rol bolalar bilan muloqot qilish uslubiga, bolalarning muloqot qobiliyatlarini va to'g'ri xulq-atvor g'oyalarni shakllantirishga tegishli hisoblanadi. Do'stona muloqot uslubi, kattalar tomonidan bolaning har qanday yutug'ini ijobiy hissiy jihatdan baholash, muloqot qobiliyatlarini va xulq-atvor qoidalari to'g'risida g'oyalarni shakllantirish xulq-atvorlardagi istalmagan og'ishlar bolaning rivojlanishidagi noqulay ijtimoiy vaziyatni oldini olishga qaratilgan

Shundan so'ng Kern - Yirasek testining ikkinchi bosqichi, savolnoma bosqichi o'tkazildi. Ushbu bosqichda bolalar tafakkurining umumiy darajasini, dunyoqarashini, ijtimoiylashuv sifatlarining rivojlanishini ochib beradi. Unga ko'ra quyidagi ko'rsatkichlar yuzaga kelgan.

ijtimoiy-pedagogik profilaktikaning boshlang'ich elementlari hisoblanadi.

3. Psixokorreksion va rivojlantirish dasturlari bo'yicha mashg'ulotlar bolalarga dastlabki bilim va ko'nikmalarni egallashni ta'minlaydi. Fikrlash, xotira va boshqa kognitiv jarayonlarni maxsus tuzatish ishlari bilan qamrab olinmagan bolalarga qaraganda yuqori darajaga ko'tarilish kuzatiladi. Maxsus sharoitlarda bo'lish bolalarning o'yin faoliyatida, ularning shaxsiyati, qiziqishlari, o'rganish motivatsiyasi, munosabatlari, muloqoti va boshqalarni rivojlantirishga, shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotining muhim tarkibiy qismi bo'lgan o'yin muhitini tashkil etishga foydali ta'sir ko'rsatadi.

4. Har qanday turdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yinga asoslangan tuzatish va rivojlanish muhitini yaratishning ajralmas sharti bolalarning rivojlanishiga tizimli-aksiologik yondashuvga asoslangan odamlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning shaxsga yo'naltirilgan modeliga tayanishdir.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son Farmoni.
2. Вигоцкий, Л. С. Педагогическая психология //Л.С. Вигоцкий. – М.: Педагогика-Пресс, 1999. - 536 с
3. Обухова Л.Ф. Децкая психология: теории, факты, проблемы. – М., 1993. - 128 с.
4. Кравсов, Г. Г. Психология и педагогика обучения дошкольников / Г. Г. Кравсов, Е. Е. Кравсова. – М.: Мозаика-Синтез, 2013. – 261 с.
5. Реан А.А. Психология и психодиагностика личности. Теория, методы исследования, практикум. – СПб., 2008. - 255 с.
6. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика: Учебник для вузов. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2008. - 384 с
7. Светков Э. Одам психикасининг яширин катламлари: ёхуд таъсир этиш доирасини қандай кенгайтириш мумкин. (Психонетика) //Э.Светковнинг шу номли рисоласи таржимаси. /Таржимон, психол. фан. номз., доц. Н.А.Соғинов. – Тошкент, 2015. -74 б.
8. Самоукина Н.В. Симбиотические аспекты отношений между матерью и ребенком //Вопросы психологии. –М.,2000. - №3.– С. 67-81.
9. Михайлова С.В. Дифференциальная диагностика наследственных нейрометаболических заболеваний у детей. – М., 2010. – 242